

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 6
JUNI

2003

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
160 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:

Haderslevvej 45

6200 Aabenraa

tlf. 74 62 46 83

E-mail:

hist.samf.sdj@netbruger.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Kim Furdal (ansv.)

Institut for

Sønderjysk Lokalhistorie

Haderslevvej 45

6200 Aabenraa

email: kf@isl.dk

Lennart Madsen

Haderslev Museum

6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen

Rodekær 1

6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,

Haderslev

I dette nummer:

H. C. Andersen og den gamle hertuginde Louise Augusta 147
Hvem er den ejendommelige kvindeskikkelse Dorothea i H.C. Andersens roman »De to baronesser«? Thora Nissen argumenterer i artiklen for, at H.C. Andersen har ladet sig inspirere af hertuginde Louise Augusta, som døde året før hans besøg på Augustenborg i sensommeren 1844.

Oehlenschlägers fødselsdagsdigt til hertuginde 153
Få år inden H.C. Andersen besøgte Augustenborg, havde en anden af 1800-tallets store kulturpersonligheder, Oehlenschläger, besøgt hertug Christian August II. Fhv. museumsinspektør H.E. Sørensen skildrer her rejsen til og opholdet på Augustenborg.

Kampen for en grænse ved Dannevirke 159
I serien om forskningen ved de sønderjyske kulturhistoriske institutioner er Sønderjysk Månedsskrift kommet til Studiefabrikken ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Her arbejder cand.mag. Axel Johnsen på et projekt om kampen i mellemkrigsårene for en grænse ved Dannevirke.

Alsingeren der blev Danmarks største frugtforsker 164
Alsingeren Claus Matthiesen havde et træ med 300 slags æbler på. Han blev Danmarks største pomolog, dvs. specialist i dyrkning af og kendskab til frugttræer og -buske. Jens Kongsted Lampe tegner et portræt af Matthiesen og hans virke for dansk frugtavl.

Peter Fangels stereoskopbilleder 166
Peter Fangel i Middelfart var en aktiv fotograf, der drog landet rundt med sit særlige stereoskopkamera. For kort tid siden fik Institut for Sønderjysk Lokalhistorie mulighed for at scanne Peter Fangels billeder fra Sønderjylland. Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, fortæller her om fotografen og hans billeder.

Bognyt 171

Det sker – på de sønderjyske museer 172

Bagsiden om forsiden 176
Hertuginde Louise Augustas (1771-1843) liv var fra den spæde start gjort af det stof, som myter skabes af. H.E. Sørensen tegner på bagsiden et portræt af hertuginde.

Forsidebillede:

Hertuginde Louise Augusta formentlig malet af Jens Juel ca. 1786. Museet på Sønderborg Slot.

H. C. Andersen og den gamle hertuginde Louise Augusta

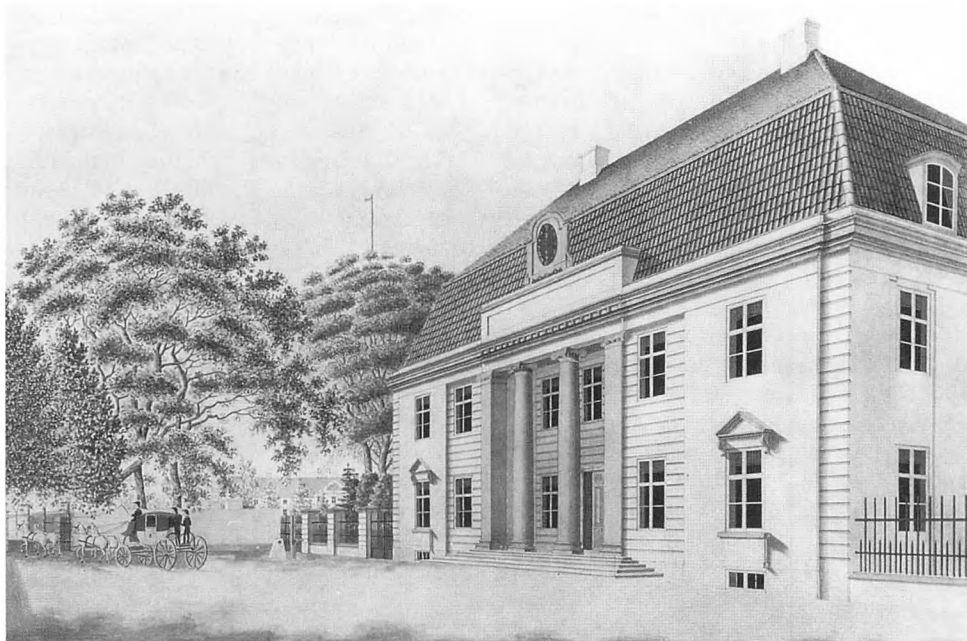
Af THORA NISSEN

Hvem er den ejendommelige kvindeskikkelse Dorothea i H.C. Andersens roman »De to baronesser«? Thora Nissen argumenterer her for, at H.C. Andersen har ladet sig inspirere af hertuginde Louise Augusta, som døde året før hans besøg på Augustenborg i sensommeren 1844.

I eftersommeren 1844 besøgte H. C. Andersen første gang hertugfamilien på Augustenborg Slot. Han var da 39 år og midt i eventyrdigtningen. Han havde som gæst hos kong Cristian VIII og dronning

Caroline Amalie tilbragt en tid på øen Føhr i Vadehavet, og her traf han Caroline Amalies familie fra Augustenborg, som inviterede ham på besøg på hjemvejen fra Føhr. Augustenborg var dronning Caroline Amalies barndomshjem.

H. C. Andersen ankom hertil den 11. september og blev her til den 29. september. Han har skrevet begejstret herom i sine dagbøger, i »Mit eget eventyr uden digtning« og »Mit livs eventyr« samt i diverse breve. Han beretter om spadsereture, besøg i det lille hvide palæ ved skoven,

Palæet ved Augustenborg Slot. Palæet blev opført i 1788 af hertug Frederik Christian I til bolig for hans svagelige, men højt begavede datter Louise. I 1820 flyttede enkehertuginde Louise Augusta ind i palæet og boede her frem til sin død i 1843. Akvoarel fra 1842. Museet på Sønderborg Slot.

Samlede Skrifter

af

H. C. Andersen.

Sjette Bind.

(De to Baronesser.)

Forsiden af »De to baronesser« genudgivet i 1854 i H.C. Andersens samlede skrifter.

hvor dronningens og hertugens moder hertuginde Louise Augusta havde boet som enke i 26 år til sin død 1843, og om køreture i omegnen i den frodige alsiske natur: »Als er som en have, et Pomonas horn ...«. Han mødte megen venlighed hos hertugfamilien og forsikrer gang på gang, at man er mere dansk, end rygten siger i København, og han overværede det store 3-dages hestevæddeløb med mange gæster og tafler om aftenen, hvor han blev hyldet som den store danske digter, og hvor han improviserede små digte. I det daglige læste han højt for familien, dramaet »Lykkens blomst« og eventyr, f. eks. »Kærestefolkene« og »Den grimme ælling«, som han nylig havde skrevet. I ledige stunder var han flittig med renskrivning af syngespillet »Liden Kirsten« og korrekturlæsning af den tyske oversættelse af romanen »OT«.

Her påbegyndte han også romanen »De to baronesser«, som han siger det i

»Mit livs eventyr«. Ganske vist kan han næppe have nået at skrive meget af den her, og den er kun omtalt i forbifarten i dagbøgerne som »min ny roman«, som han lovede sin gevinst ved et væddemål ved hestevæddeløbet; - men han har i hvert fald fået ideerne til den her. Længe havde han haft planer om at skrive en bog af denne art. Den udkom først på engelsk og derefter på dansk i 1848.

Bogen er en samfundsroman om Danmark på vej til folkestyret, en af de mest modne og afklarede romaner af H. C. Andersen. Den dækker tidsrummet ca. 1820 til ca. 1844 med adskillige tilbageblik. Det er samtidig en meget fornøjelig bog med skildringer fra de fynske herregårde samt et herligt, handlingsmættet afsnit fra Oland, en hallig nær Føhr, som H. C. Andersen lige havde oplevet. Her følger man den lille Elisabeth, den senere unge baronesse i bogen, og hendes mange både alvorlige og morsomme oplevelser under opvæksten. Man får også et malende tidsbillede fra København på grund af den lille Elisabeths rejse hertil, som i øvrigt vækker mindelser om H. C. Andersens egen ankomst til hovedstaden som 14-årig. Man havde da netop fejret 25-årsdagen herfor på Føhr. Landet blev regeret af Frederik VI på denne tid. Der fortælles også om Frederik VI's død og begravelse, hvor bønderne i taknemlighed for bondereformerne bærer hans kiste ind i Roskilde Domkirke. Også de mange diskussioner mand og mand imellem om frihedstanker ude fra Europa hører man om. Nogle frygter »de vilde horders fremmarch«, andre er meget optimistiske. Desuden siges der meget om digtekunstens opgaver og ansvar, ligesom man får megen kulturhistorie med i købet.

En af hovedpersonerne er den gamle baronesse Dorothea, en snurrig ældre dame, enke efter baronen på en fynsk herregård. Dorotheas forældre havde været

fæstebønder på godset, og hendes far havde siddet på træhesten. Begge forældre var blevet pisket af den grusomme, gamle baron (Dorotheas senere svigerfar) og sat i hundehullet, hvilket var skyld i deres tidlige død. Dorothea blev derfor som ganske lille sat i pleje hos en skoleholderfamilie i nærheden og udviklede sig med tiden til en meget smuk, ung pige, som baronens søn forelskede sig i, og plejefaderen fik i en fart arrangeret et hemmeligt bryllup. Man fornemmer, at det ikke altid har været lige lykkeligt.

Da vi lærer hende at kende i bogen, har hun været enke i mange år. Hun lever da på den fynske herregård sammen med sin trofaste Madam Krone som medhjælper. Gården er omgivet af et orgie af planter i utrolig frodighed, ligeledes stuerne indenfor. Familieportrætterne af de gamle, tidligere baroner og deres fruer kan næppe ses for planter. »Min mands forfædre har jeg sat i urtepotter!«, siger hun bramfrit. Ude på gårdspladsen, hvor træhesten engang stod, blomstrer nu et dejligt rosenbed. Den strenge fortid skal fortrænges af frodighed og godhed. Dorothea er en meget temperamentsfuld dame, som ofte kan blive vred, men er meget gavmild og god mod fattigfolk. Hvert år arrangerer hun en mægtig fest for alle sine folk med små teaterstykker ude i skoven.

Dorothea har en stor hemmelighed i et tårnrum, hvor ingen må komme. Ingen af gårdens folk ved, hvad der gemmer sig her, men man ved, at Dorothea hvert år ved denne fest besøger rummet. Da den lille forældreløse spillemandsdatter Elisabeth, som siden sin fødsel har været i pleje på gården, lister sig derop og ser resterne af træhesten og et billede af den gamle, grusomme herremand, bliver Dorothea meget fortørnet og sender barnet bort. Hun kommer herfter med præsten Moritz og Hedvig til Oland. Sandheden er, at Dorothea på

H.C. Andersen tegnet i 1845 af den tyske tegnelærer Carl Hartmann under H.C. Andersens ophold hos hertugfamilien på Graasten Slot. H.C. Andersen var på dette tidspunkt 40 år.

sit årlige besøg i tårnet spytter på billedet af sin rå svigerfader. Gang på gang hører man om Dorotheas begejstring for Frederik VI, som havde forbedret bøndernes livsvilkår, ophævet livegenskabet og stavnsbåndet og forbudt brugen af træhesten. Dorothea har ikke megen familie. Både hendes mand og hendes børn er døde, og barnebarnet, Herman, kan hun ikke tåle at se for sine øjne. Da Elisabeth i slutningen af bogen skal giftes med Herman, som Dorothea nu har forsonet sig med, har hun efterladt en bryllupsgave, som først må åbnes efter hendes død: en lille træske snittet af træ fra

Louise Augusta malet af Caroline Steltzner. Hun var på dette tidspunkt 62 år.

træhesten, for at de aldrig måtte glemme deres herkomst.

Et af den gamle baronesses valgsprog var »Vær god mod fattigmand. Vi er alle eet stykke. Alle er gjort af samme slags jord. En kom i avisepapir, en anden i guld-papir, men den forgyldning skal klatten ikke være stolt af. Der er adel i enhver stand, men den stikker i tanken og ikke i blodet. For vi er også alle eet blod, hvad de så siger«.

Man har undret sig over og diskuteret en del, hvorfra H. C. Andersen har hentet modellen til denne løjrerlige kvindeskikkelse, som Dorothea er. I Det danske Sprog- og Litteraturselskabs udgave af bogen fra 1997 med noter af Erik Dal gættes der på forskellige modeller, som sikkert er rigtige. Men meget tyder på, at H. C. Andersen også er blevet inspireret af historierne om den gamle hertuginde Louise Augusta, som netop var død året

før hans besøg. På vej til Augustenborg besøgte han Sønderborg Slot og gravkapellet, hvor Louise Augusta var stedt til hvile, og i dronning Dorotheas Kapel sås stadig salmenumrene fra Louise Augustas bisættelse. Gravkapellets fornemme indgangsportal i alabast med figurer af hertug Hans (hertug Frederik Christian I's forfader) og hans hustru samt sønner og døtre har måske også givet H. C. Andersen nogle tanker. Hertug Hans var en bondeplager af rang, og den gamle hertug af Augustenborg Frederik Christian I (Louise Augustas svigerfar) var også streng mod bønderne, som både skulle passe hovmarker samt køre grus og sten til hans store byggearbejder.

Dagen efter ankomsten til Augustenborg besøger H. C. Andersen palæet, hvor Louise Augusta havde levet som enke i mange år med sit menageri af hunde og aber ude og inde. Hertuginde og prinsesserne har sikkert fortalt om hendes liv her. I et lille museum på slottet viste man H. C. Andersen de kopper, som Caroline Mathilde, Louise Augustas mor, havde drukket af. Man har sandsynligvis drøftet hendes sørgelige skæbne. Ganske vist omtales historien om Caroline Mathildes bortvisning til Celle, hendes tidlige død og Struensees henrettelse ikke i dagbøgerne og erindringerne, men den var kendt af enhver. Den forældreløse Louise Augusta var vokset op på Christiansborg Slot sammen med halvbroderen, den senere Frederik VI, velvidende, hvad der var sket med forældrene. Tidligt blev ægteskabet med den unge hertugsøn Frederik Christian fra Augustenborg arrangeret af politiske grunde. Som unge var både Louise Augusta og hendes mand, den senere hertug Frederik Christian II, meget optaget af frihedstanker fra Frankrig. Frederik Christian II holdt som patron på Københavns Universitet foredrag herom, og i selskabelige kredse diskuteredes em-

net livligt. Hjemme på Augustenborg regerede endnu den gamle hertug Frederik Christian I, der som omtalt var af den gamle skole, med strenghed mod bønderne og sine børn, gudfrygtig og asketisk. En træhest fandtes også her. Sønnen Frederik Christian II ville revolutionere, men blev siden betænkelig, nærmest reaktionær og siden en hård herremand på Augustenborg og Gråsten. Men Louise Augusta blev ved med at hylde friheden og ligeretten for alle, og hun var ivrig tilhænger af Napoleon. Hertugbørnene blev opdraget meget frit efter de bedste principper, legede med børn af alle samfundslag og kunne derfor tale en uforfalsket alsisk dialekt. Louise Augusta var meget elsket af befolkningen på Als. Hun holdt flotte fester med tableauer, som også de ansatte kunne overvære. Senere som enke blev hun mere folkelig og deltog i egnens folkelige fester, måske for folkelig, mente hendes sønner. Når hun kørte ud på sin daglige tur med firspandet, gerne i susende fart, måtte alle og enhver gå ind i hendes stuer i palæet og se på herlighederne. En ung pige fra den tid fortæller i sine erindringer, at hun engang stod og ventede på at komme ind. Hun kunne da se gennem vinduet, hvordan den gamle hertuginde rørte mad sammen til sine mange hunde og aber - et lidt komisk syn, fornemmer man. Hun var god mod sine undersåtter, og de blev gerne i pladsen, så længe de ønskede. Var folk i byen eller omegnen i nød, kunne man altid få hjælp hos den gamle Herzogin, som hun kaldtes.

Kendskab til sin virkelige fars og sin mors skæbne havde hun som nævnt haft fra barn. Og Struensees tanker om frihed for folket og hans reformer var hun meget stolt af. Ifølge Harald Langbergs »Dødens teater« læste hun i 1824 det netop udkomne trebindsværk om Struensee af Jens Kragh Høst og udbrød: »Han havde mere ånd end klogskab« (holdt ikke

Louise Augusta som ældre malet i en jævn og folkelig streg. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

sine modstandere på afstand og måtte derfor desværre bøde med livet). Hendes valgsprog til det allersidste var »Vi er alle lige« og »Jeg er republikaner«.

Sammenholder man de to personer, den gamle baronesse Dorothea og den gamle hertuginde Louise Augusta, er der flere iøjnefaldende paralleller: Begge bærer på et barndomstraume. Dorotheas forældre døde tidligt på grund af baronens grusomme behandling af dem, og Louise Augustas forældre omkom som følge af enkedronning Juliane Maries kynisme. Begge bærer derfor længe nag til disse »bøddler«, men bliver med årene mere forsonlige. Med hensyn til ægteskab er også dette blevet påtvunget dem begge, fordi det var hensigtsmæssigt. Og hverken Dorothea eller Louise Augusta nærrede de allerhedeste følelser for svigerfamilien. Ligeledes er de i besiddelse af en vis dobbelthed i sindet, da de begge er

meget standsbevidste og pompøse samtidig med, at de hylder lighedsprincipet. De elsker teater og udklædning, ligesom både Dorothea og Louise Augusta er udrustet med et voldsomt temperament, som kan udløse stor vrede. En anden slående lighed er de to enkers begejstring for kong Frederik VI. Dorothea lovpriser ham mange gange i bogen: »Hurra for Kong Frederik VI«. Louise Augusta, som var halvsøster til ham og stærkt knyttet til ham, støtter ham i mange situationer, også på grund af hans reformer. Til tider var hun mere afhængig af hans meninger end af sin ægtefælles. Endelig må man nævne boligerne. Dorothea har en overdådighed af planter ude og inde, mens Louise Augusta har et helt menageri af hunde og aber i bure udenfor og på silkepuder indenfor. Endvidere fortælles i bogen om et gravkapel, som den gamle, grusomme baron har ladet opføre og udsmykke af en italiensk kunstner. På Augustenborg Slot havde hertug Frederik Christian I opført et stort, fint kapel, kirken, med kunstfærdige stukarbejder udført af den italienske kunstner Michel Angelo Taddei. Men først og fremmest må fremhæves omsorgen for tyendet og for de dårligt stillede i samfundet, som baronessen og hertuginde har til fælles. Ligesom Dorothea siger: »Vi er alle af samme klat jord«, siger Louise Augusta: »Vi er alle lige«.

H. C. Andersen har næppe mødt Louise Augusta, men den godhed, han mødte hos datteren dronning Caroline Amalie, som også gjaldt de svage i samfundet, var han meget taknemlig for. Den bar hun vel med fra sin moder. Da kong Christian VIII lå på dødslejet, læste H. C. Andersen brudstykker af »De to baronesser« højt for ham. Kongen var af hjertet

republikaner, men formåede ikke i sin regeringstid at indføre folkestyret. Han må have glædet sig over denne samtidskildring og de gode tanker. Men han har næppe kunnet genkende sin svigermoder, som er godt camoufleret.

»De to baronesser« er på ingen måde en nøgleroman om Louise Augusta. Her er blot tale om nogle inspirationer blandt mange andre. H. C. Andersen har digtet hende om, som han så ofte gjorde med personer, steder og historier. Dorothea er blevet mere »hyggelig« og en gudfrygtig morlille, hvilket Louise Augusta vist ikke var.

Men det er ganske vist: Den gamle hertuginde Louise Augusta spøger i baggrunden bag den gamle baronesse Dorothea.

Litteratur:

- H. C. Andersen: »De to baronesser«, oprindelig udg. 1848. Udg. af Dansk Sprog- og Litteraturselskab med noter af Erik Dal, 1997.
- Johan E. de Mylius: »Myte og roman«, 1981.
- H. C. Andersen: »Dagbøger« bd. 2, udg. 1973/1995.
- H. C. Andersen: »Mit eget eventyr uden digtning«, 1847.
- H. C. Andersen: »Mit livs eventyr«, 1855.
- Laura Johanne Christensen: »Konge og Hertug«, 1944.
- H. P. Clausen og Jørgen Paulsen: »Augustenborgerne« (Fra Als og Sundeved, 58), 1980.
- Jørgen Paulsen: »Augustenborg«, 1981.
- Harald Langberg: »Dødens teater. Revolutionen 1772«, 1971.
- Jens Raben: »Et mindeskrift«, 1961.
- »Rejser og rejsende« (Fra Als og Sundeved, 43), 1960.
- H. Rosendal: »Dronning Caroline Amalie«, 1905.

Oehlenschlägers fødselsdagsdigt til hertuginde

Af H. E. SØRENSEN

I 1835 besøgte Adam Oehlenschläger hertug Christian August II på Augustenborg Slot, hvor han bl.a. måtte udfordre sin indre muse for at hylde hertugfamiliens medlemmer med digte. H. E. Sørensen skildrer her rejsen til og opholdet på Augustenborg Slot.

1835 havde guvernøren over Fyn, prins Christian Frederik, den senere kong Christian VIII, der var en både lærd og kulturelt interesseret mand, inviteret sin gode ven, digteren Adam Oehlenschläger, på sommerferie på sin residens, Odense Slot. Det passede både Oehlenschläger og hans kone Christiane særdeles vel, da han var meget nedtrykt efter kort forinden at have mistet sin ældste datter. Det blev ikke bedre af, at hans seneste skuespil, »De italienske røvere«, havde haft fiasko på teatret. Desuden stod de over for, at deres lejlighed i Bispegården i København, hvor han havde embedsbolig som professor ved universitetet, skulle gøres i stand. Oehlenschläger hadede rod, og Christiane ville helst have ham af vejen, mens arbejdet stod på.

Altså rejste Oehlenschläger til Fyn, og den 6. juni ankom han til slottet i Odense, hvor han blev godt og hjerteligt modtaget. Prinsens sekretær havde skrevet til ham, at man forventede, han ville deltage i en rejse til Langeland nogle dage senere, og det havde han intet imod. »Rygtet går, at Oehlenschläger er i prinsens følge«, skrev sekretæren, og det var naturligvis smigrende for digteren således at høre, at han næsten var mere betydningsfuld end prinsen selv. I dagene 11.-14. juni besøgte de øen,

Adam Oehlenschläger malet i 1836 af C.A. Jensen, Frederiksborg. Foto: H.E. Sørensen.

hvor de var gæster hos grev Ahlefeldt-Laurvig på Tranekær Slot. Også baron Juel fra Valdemar Slot på Tåsinge deltog i selskabet, hvor Oehlenschläger var genstand for stor smiger og hyldest, hvilket han ikke havde det ringeste imod.

Ved hjemkomsten til Odense lå der et brev fra Christiane, som direkte skrev, at hun ikke håbede, at han ville tage lige hjem efter Langelandsturen, da han måtte regne med, at hans værelser ikke ville være i orden, hvis han kom så tidligt. Det har sikkert medvirket til, at Oehlenschläger

*Hertug
Christian
Carl Frede-
rik August
(1798-1869)
malet 1845.
Foto: Museet
på Sønder-
borg Slot.*

sagde ja til at tage med prinsen og hans hustru, prinsesse Caroline Amalie, på besøg hos hendes bror og svigerinde på Augustenborg Slot, hertug Christian August II og hertuginde Louise Sophie, der var en datter af greve Danneskiold-Samsøe på Gisselfelt. Også prinsessens mor, den gamle enkehertuginde Louise Augusta, boede på Augustenborg.

24. juni ankom de til Fynshav med

postbåden fra Fåborg og blev hjerteligt modtaget af hertugen og senere af familien på det hvide slot ved Augustenborg Fjord.

Under opholdet var der forskellige udflugter og visitter. Bl.a. besøgte de biskoppen over Als, Stephan Tetens, der efter en kort periode som biskop i Ribe havde accepteret kongens henvendelse i 1819 om at blive den første biskop i det

nyoprettede bispedømme på Als. Han boede i den statelige bispegård i Ketting et par kilometer fra Augustenborg, hvor han i 1835 modtog Oehlenschläger som gæst og nogle år senere også H. C. Andersen. Huset ligger der stadig. Han var i Nordborg, hvor han besøgte købmand Frederik la Motte, der havde udkåret en frygtindgydende træfigur af Jeanne d'Arc, som stod i hans stue. Oehlenschläger kunne ikke lade være med at more sig over den og skrev et humoristisk digt:

»Ha!« raabte jeg, »nu først jeg forstaae,
 hvorledes hun bedøved Sværdet:
 Man aldrig saa snart hendes Aasyn saae,
 før straks man maatte flygte forfærdet.«

Senere tilføjer han dog forsonende, at han altid rørtes, når han så en dristig ånd, der turde give sig i kast med at udtrykke sine syner, selv om hånden var stiv og uøvet. Figuren blev mange år senere foræret af la Mottes barnebarn til Museet på Sønderborg Slot, hvor man stadig kan se den.

Sammen med bl.a. biskop Tetens, som han kaldte »en herlig mand«, besøgte Oehlenschläger Sønderborg Slot, hvor han så gravhvelvingen bag slotskapellet. Her »dvælede« han ved hertug Frederik Christian II's kiste og mindedes, at det bl.a. var hertugen, der havde sørget for, at Oehlenschläger efter sin første digtsamling (»Digte«, 1803) kom på en flerårig udenlandsrejse, og senere efter hjemkomsten sørgede for som universitetets præsident, at han fik embede som professor i æstetik (digtekunst). På den måde opnåede han en indkomst, som gjorde, at han efter mange års forlovelse endelig kunne gifte sig med sin Christiane. Senere besøgte de det ellers ubeboede slot i Gråsten, som hertugen også ejede, og var på visit hos grev Reventlow på Sandbjerg.

Biskop over Als-Ærø Stift, Stephan Tetens (1773-1855), som blev beæret med et besøg af Oehlenschläger. Foto: Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

Ellers gik dagene med spadsereture i parken og udflugter med hestevogn i omegnen, med jagt og ridning, som Oehlenschläger, der var en korpulent herre, næppe deltog i. Han førte samtaler med de andre gæster og hertugfamilien, ligesom han gerne stillede sig til rådighed for aftenunderholdningen ved at læse op af sine egne værker, både ældre, bl.a. digtkredsen »Helge«, og helt nye som »De italienske røvere« og et endnu utrykt værk, tragedien »Sokrates«, som fik damerne til at flyde hen i tårer.

Den 28. juni fyldte prinsesse Caroline Amalie 39 år, og i den anledning var der taffel på slottet, hvor Oehlenschläger reciterede et nyskrevet hyldestdigt til hende. Det »skønne Digt« blev et par dage efter trykt i »Fyens Stiftstidende«. Han skildrer heri hendes glæde ved igen at

Købmand Frederik la Mottes udskårne Jeanne d'Arc figur, som bevægede Oehlschläger til at skrive et digt. Foto: Museet på Sønderborg Slot.

besøge sin barndoms ø, broderen, hans familie og ikke mindst moderen:

Du kiender Stenene paa Stranden,
Du kiender Hækken med sin Tiørn;
Du kiender Konen, kiender Manden,
Du leget har med dem som Børn;
Din elskte Moder seer dig atter
Endnu saa frisk, saa fuld af Liv.
Hun glædes ved sin hulde Datter,
Ved hendes søde Tidsfordriv.

Det hører som de fleste af digtene fra turen ikke til blandt hans bedste. Inspirationen har måske haft lidt svært ved at indfinde sig, og rimene er ikke alt for gode. Men, som hans datter Marie skrev i sine erindringer mange år senere, det var »ikke altid så let at præstere« et nyt hyldestdigt til prinsessen hvert år »efter de mange gentagelser«!

I et brev hjem håbede han, at han kunne rejse fra Als inden enkehertugindegens fødselsdag den 7. juli, hvor hun blev 64. Men den gik ikke. Han måtte pænt blive. Havde man endelig en så berømt gæst på slottet, så måtte man se at få noget ud af det. Og han havde bare at kaste glans over Louise Augustas festdag og skrive et digt til hende.

Men inden det kom så vidt, fyldte hertugparrets ældste søn, prins Friedrich Christian, seks år den 6. juli. Digteren gjorde sin skyldighed og digtede også en sang til ham:

Hans Fødselsdag vi helligholdt
imellem hine begge.
Augustenborg af den er stolt,
han er dets Kæledægge.
Med Søstre, Broer
han Faer og Moer
kun stræber at behage.
Ledsage
vil Gud, til Fryd for Nord,
ham alle Livets Dage.

Prinsen kom mange år senere til at spille en mindre rolle i Danmarkshistorien som tronprætendent under navnet »Friedrich der Achte« efter Frederik VII's død på Glücksborg Slot 1863. Men det kunne ingen vide i sommeren 1835.

Nu var der kun enkehertugindegens fødselsdag tilbage. Oehlschläger var begyndt at længes hjem, men han følte sig forpligtet til at blive og naturligvis til at hylde fødselaren på vers. Man må formode, at han har reciteret digtet ved bordet

- ligesom han gjorde med digtet til hendes datter. Det lyder i sin helhed:

For femti Aar jeg Dig, Fyrstinde! saae tit med Din Kongelige Broder gaae; Paa letten Fod du hen i Haugen svæved, og i de blonde Lokker Vinden bæved. Da forekom Du mig saa skøn at see, som Frejas Rose sprungen ud i Sne.

Da jeg blev ældre, saae jeg ofte Dig, hvor Akselstad om Vintren fryder sig, i Musers Hal; og det mig forekom, som om du i Thalias Helligdom Thalia var, den muntre Musa selv, der kvæger Sindet med sin Digterelv, og som bortgjemmer Smertens bitre Piil med sin Huldsalighed og sine Smiil.

Nu mange, mange Manddomsaar der gik, før atter jeg at se Dig, hulde, fik. Med Rosenkind, med Øjne lyseblaae dog i Din egen Datter jeg Dig saae. Hun mødte mig paa Friggas Blomstersti, og blev en Musa for min Poesi.

Og her, hidsejlet over salten Søe, jeg seer Dig - Moder for en deilig Øe og for en ædel, talrig Fyrsteslæggt. Gud skienke Dig og den sin Varetægt, saa at Din Høst og Dine Vinteraar maae svare til Din Sommer og Din Vaar.

Oehlenschläger mindes i dette digt, at han som barn (hans far var slotsforvalter på Frederiksberg Slot, hvor familien havde tjenestebolig) havde set hende gå tur i Frederiksberg Have sammen med broderen (i virkeligheden hendes halvbroder) prins Frederik, den senere Frederik VI, som hun følte sig meget nært knyttet til. Louise Augusta var dat-

ter af den sindssyge Frederik VII's dronning Caroline Mathilde og statsminister Johann Friedrich Struense, hvilket naturligvis var noget alle vidste, men som man lige så naturligt ikke talte om.

Den ualmindeligt smukke prinsesse blev knap femten år gammel gift med hertugprinsen Frederik Christian (II) af Augustenborg, men opholdt sig meget af sin ungdom i København, som Oehlenschläger med et poetisk udtryk kalder Akselstad (Absalons by). Her har digteren set hende på teatret, hvor han selv en kort overgang før 1800 var ansat som skuespiller. Hun forekom ham der at være selveste teatrets (komediens) muse, Thalia. Han kunne jo ikke så godt kalde hende for Melpomene (tragediens muse), selv om han selv mest havde skrevet tragiske dramaer. Det ville ikke være særligt smigrende eller passe så godt med rim og rytme.

Endelig ser han hende igen, men han har kendt hende gennem datteren, prinsesse Caroline Amalie, og hun var blevet en muse for hans digtning, bedyrer han. Højere kan man næsten ikke drive sit fedteri. Dette digt er endda et af de bedste fra turen, hvilket siger ikke så lidt om de fleste andre. Det er rimelig stramt, kort og klart i sin opbygning, det har en linje og er uden alt for megen fyldekalk.

Hermed sagde Oehlenschläger farvel til Als. Straks næste morgen begav han sig af sted. I Fåborg tog han afsked med sine rejseledsagere, der skulle til Odense. Selv tog han dagvognen direkte til Nyborg for at sejle til Sjælland. Inden han fortsatte til København, blev han dog et par dage i Sorø for at besøge sine gode venner, digterne Carsten Hauch, B. S. Ingemann og Chr. Wilster, der var lektorer ved Sorø Akademi. Efter et par hyggelige dage i deres selskab vendte han så efter mere end en måned på farten hjem til den nyrenoverede lejlighed, hvor familien modtog ham med åbne arme.

Under hele turen havde han skrevet vers, der blev samlet i bogen »Fyensreise«, som udkom samme efterår.

Den er forsynet med følgende dedikation til værten på turen:

Deres Kongelige Højhed
Prinds
Christian Frederik,
Videnskabernes og Kunstens
Dyrker, Ven og Forfremmer,
Digterens
Velgiører og Velynder,
underdanigst og taknemmeligst
helliget.

Inden samlingen var helt færdig, blev han inviteret ud til prinsen og prinsessen, der opholdt sig på Sorgenfri Slot nord for København, for at læse digtene højt for dem, så de sammen kunne genopleve sommerferien. Efter oplæsningen spiste de middag sammen, hvorefter prinsen forærede Oehlenschläger et maleri af den unge maler Frederik Sødring, »Skøn Valborgs og Aksels grav på øen Giske ved Trondhjem i Norge«, og læste et hyldestdigt til ham, som han selv havde skrevet.

Prinsen havde fødselsdag den 18. september, og det har utvivlsomt været Oehlenschlägers håb, at bogen havde været færdig, så han kunne have overrakt ham førsteeksemplaret ved denne lejlighed. Men bogen lå først klar et par måneder senere. Den er på små 250 sider og indeholder ikke mindre end 52 digte - næsten to pr. dag, så det er ikke underligt, at det ikke er mesterværker alt sammen. De fordeler sig med fem digte om forberedelserne til turen og rejsen til Odense, sytten digte fra Fyn, otte om Langelandsrejsen, elleve fra Als og ti fra hjemrejsen samt et tilegnelsesdigt til prinsen.

Digtsamlingen er optaget i sin helhed i »Oehlenschlägers poetiske Skrifter«, 1861, og ikke senere genoptrykt samlet.

Forsiden af »Fyensreisen« trykt 1835.

Enkelte digte er dog trykt senere, således bragte Jens Raben to af dem i bogen »Sønderborg II« (»Sønderborg Slot« og fødselsdagsdigtet til Caroline Amalie), og i »Sønderjysk Månedsskrift«, 1966, gengav Jørgen Slettebo dele af digtet om la Mottes Jeanne d'Arc-figur (»Billedhuggeren«). I Mogens Brøndstedts bog »Oehlenschlägers Fynsrejse« fra 1969 gengives en betragtelig del af digtene fra Fyn og Langeland, men ikke Als-digtene og digtene fra hjemrejsen, mens jeg i min bog »Oehlenschläger på Als« (1987) gengiver alle Als-digtene og dele af de øvrige.

Litteratur

H. E. Sørensen: »Oehlenschläger på Als«. Melbyhus, 1987.
Heri udførlig litteraturliste.

Kampen for en grænse ved Dannevirke

Et forskningsprojekt ved Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Af AXEL JOHNSEN

I serien om forskningen ved de sønderjyske kulturhistoriske institutioner er Sønderjysk Månedsskrift kommet til Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Her arbejder cand.mag. Axel Johnsen på et projekt om kampen i mellemkrigsårene for en grænse ved Dannevirke.

Ved afstemningen i 1920 blev grænsen mellem Danmark og Tyskland draget ved Skelbækken. Den fløj i grænsekampen, som havde ønsket en sydligere grænse, helt nede ved Dannevirke, havde lidt nederlag. Men det betød ikke, at taberne opgav ævred, tværtimod. Fra slutningen af 1920'erne oplevede Dannevirkestandpunktet en renæssance. Det byggede på den overbevisning, at den sydslesvigske befolkning helt ned til Dannevirke i virkeligheden bestod af fortyskede danskere. I Danmark havde denne opfattelse haft sine fortalere siden 1800-tallet, og den kulminerede i afstemningskampen i 1920. Men Dannevirkestandpunktet havde ingenlunde udspillet sin rolle efter 1920.

I de første år efter 1920 var det imidlertid ikke en argumentation for en grænse ved Dannevirke, som stod øverst på dagsordenen. Vigtigere var i disse år det praktiske arbejde for at sikre acceptable eksistensvilkår til den danske bevægelse i det nordlige Sydslesvig, i Flensborg og omegn.

Det ændrede sig fra slutningen af

1920'erne og begyndelsen af 1930'erne. Nu kom den historiske grænse ved Dannevirke igen frem i lyset på trods af, at en grænseflytning mod syd måtte synes aldeles hypotetisk, ikke mindst efter den nazistiske magtovertagelse i 1933.

Denne interessante forskydning i arbejdet i løbet af 1920'erne og 30'erne er emnet for et forskningsprojekt ved Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Her skal det forsøges at bringe klarhed over en række spørgsmål: Hvilken betydning fik Dannevirkestandpunktets renæssance for det danske mindretal i Sydslesvig? Hvem i Danmark troede i mellemkrigstiden på, at hele Sydslesvig stadig kunne vindes for Danmark, selv de områder, hvor der ikke boede danskere overhovedet? Hvad blev der gjort for at nå målet? Og hvilken reel betydning fik denne indsats for det danske mindretal?

Fortalerne for Dannevirkestandpunktet ønskede det danske arbejde udbredt til hele Sydslesvig. De arbejdede efter 1920 på flere forskellige planer; nogle bevægede sig først og fremmest på det agitatoriske plan, mens andre helligede sig et konkret arbejde i de sydligste dele af Sydslesvig, dér, hvor dansk sindelag stod svagest eller var helt forsvundet.

Aktivisterne samledes især i to organisationer, i Ligaen D.D.D. (Danmark, Dannebrog, Dannevirke) og i Grænseforeningen. Mest fremtræden-

Jørgen Jørgensen var en af de første nationale ildsjæle i Slesvig by, der blev ansat af Grænseforeningen til at virke i de sydligste egne. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

de på det agitatoriske plan var Ligaen D.D.D. Igennem hele mellemkrigstiden var Ligaen D.D.D. ret direkte i formuleringen af kravet om hele Sydslesvigs tilbagevenden til Danmark. Foreningens medlemsskare var relativt begrænset, men dens styrke var, at den igennem

årene var samlingspunkt for en række fremtrædende forskere og forfattere inden for historie- og folkemindeforskning. Det var folk, som gennem deres undersøgelser kunne belægge deres krav på hele Sydslesvig med videnskabelige argumenter. Til foreningens inderkreds hørte igennem årene f.eks. folkemindeforskere som Gudmund Schütte, Hans Ellekilde, Andreas Lorenzen og forfatteren Thorkild Gravlund. Disse folk gav inspiration til en langt videre kreds end blot Ligaen D.D.D.

Ligaen D.D.D. bevægede sig kun i begrænset omfang ud over det rent agitatoriske plan. De forholdsvis beskedne midler, som foreningen rådede over i mellemkrigstiden, blev først og fremmest brugt på agitationsmateriale i Danmark og til finansiering af Südschleswische Flugschriften, udgivet af anglerbonden Peter Lassen, Strukstrup. Disse tysksprogede blade blev uddelt gratis i titusindvis i de sydlige egne af Sydslesvig med henblik på at oplyse modtagerne, specielt de tysksindede, om deres oprindelige danskhed. Et af de andre områder, som havde Ligaen D.D.D.'s bevågenhed, var det arbejde, som foregik i det danske forsamlingshus Slesvighus i Slesvig by. Dette hus blev i 1922 købt af et medlem af Grænseforeningens hovedstyrelse ved navn Jutta Skrumsager Madsen med det erklærede formål at drive folkekøkken for byens svagest stillede. Via dette arbejde skulle foreningen skabe kontakt med mennesker, der kunne interesseres i det danske arbejde, som også blev tilbudt i Slesvighus. Det var en torn i øjet på Grænseforeningen, at et medlem af foreningens ledelse drev centralen i det danske arbejde i byen ved Slien som et særskilt foretagende helt uden om Grænseforeningen. Først i 1940 lykkedes det for Grænseforeningen at overtage Slesvighus.

Også Grænseforeningen stod på Dan-

nevirkelinien. Foreningen blev efter Nordslesvigs genforening i 1920 grundlagt af personer, der under grænsekampen havde arbejdet for, at Dannevirke blev statsgrænse. Nu, hvor grænsen var trukket nord for Flensborg, var det fortsat en selvfølge, at den principielle grænse for foreningens arbejde var Dannevirkegrænsen. En begrænsning af arbejdet til kun at omfatte Flensborg og omegn, det vil sige dér, hvor der var tale om en egentlig dansk bevægelse, ville omgående have ført til foreningens sprængning. Det fandt man i Grænseforeningen allerede ud af i 1925/26. På det tidspunkt opgav man at have lønnede funktionærer i Slesvig by, fordi tilslutningen til det danske arbejde (cirka 200 medlemmer) var blevet for ringe. En større gruppe af jyske enkeltafdelinger reagerede med trusler om at bryde ud af Grænseforeningen, fordi de mente, at man af taktiske årsager netop måtte styrke det sydlige arbejde, når bevægelsen dér skrumpede ind. Det gjorde Grænseforeningen så. Fra 1926 bekostede man tre funktionærer på fuld løn i Slesvig by, også selv om medlemstallet faldt yderligere til omkring 100 i 1928.

Fra slutningen af 1920'erne øgede Grænseforeningen sin aktivitet i det sydligste Sydslesvig betragteligt. Dette skete samtidig med og uafhængigt af, at foreningen i det officielle billede fremstod som hovedgaranten for det danske arbejde i det nordlige Sydslesvig. I realiteten var der tale om, at Grænseforeningen var med til at rejse nye og isolerede danske minibevegelser, som på alle måder adskilte sig fra den gamle og til en vis grad autonome Flensborg-danskhed med en ubrudt dansk tradition. Denne nye danskhed var helt underordnet den styring, som udgik fra de udvalg og enkeltpersoner i Grænseforeningen, som tog sig af arbejdet i dette område. Uden denne styring, ville de danske »øer«

på Dannevirkelinien være forsvundet.

Disse udvalg og enkeltpersoner i Grænseforeningen kunne arbejde relativt frit, så længe de afholdt sig fra agitation og kun virkede på det operative plan. Men så var der til gengæld også gode muligheder for udfoldelse. Til disse aktivister i det sydligste Sydslesvig hørte for eksempel førnævnte Jutta Skrumsager Madsen, skolekonsulenterne for Slesvig by, højskoleforstander Christensen-Maarssø og højskoleforstander Hans Edvard Hass, Holbæk, samt formanden for Grænseforeningen for Holbæk og Omegn, kommunegartner P. C. Larsen Grøn, som ved siden af sit arbejde i hovedstyrelsen havde ansvaret for børnereserne til Danmark for fattige børn fra de sydligste egne af Sydslesvig. Disse personer opfattede det som deres væsentligste opgave at påvise og samle danske sympatier så langt mod syd som muligt.

En af de førnævnte tre funktionærer i Slesvig by var en ung national ildsjæl ved navn Jørgen Jørgensen. I 1926 blev han ansat som Grænseforeningens vandre lærer i de sydligste egne. Selvom hans løn kom fra Grænseforeningen, fungerede han som lokal stedfortræder eller tillidsmand for alle i Danmark, som ville arbejde på Dannevirkelinien: Jutta Skrumsager Madsen, Ligaen D.D.D., Grænseforeningen og for en stribe af de mest Dannevirke-orienterede af Grænseforeningens enkeltforeninger, f.eks. i Lemvig, Holbæk og i København. I de næste mere end 20 år gennemprøvede han området omkring Dannevirkelinien, mens store områder længere mod nord, hvor der formentlig må have været lige så stor efterspørgsel, måtte undvære besøg fra Danmark. Jørgen Jørgensens arbejde var i høj grad motiveret af taktiske overvejelser om den politiske værdi, som afholdelsen af f.eks. danskurser på Dannevirkelinien havde

Rejsegilde for den danske skole i Tønning den 20. oktober 1935. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

for Grænseforeningen. Selv var Jørgen Jørgensen helt bevidst herom.

Iløbet af 1920'erne og 1930'erne lykkedes det for Jørgen Jørgensen i nær forståelse med sine foresatte i Grænseforeningen at dokumentere og samle ikke så få sympatier for Danmark i området omkring Dannevirke, i Ejdersted og i Frederiksstad. I begyndelsen af 1930'erne forsøgte Jørgen Jørgensen endda efter tilskyndelse fra sin arbejdsgiver at vinde fodfæste så langt mod syd som i Eckernförde. Dette fremstød slog så vidt vides fejl.

Ellers lykkedes det meste for Jørgen Jørgensen. Et konkret resultat af hans arbejde var oprettelsen af en dansk skole med dansk lærer i Tønning i 1935. Skolen blev opført og drevet af Grænseforeningen og havde i begyndelsen omkring 30 elever, men ved kapitulatio- nen i 1945 var der kun otte tilbage, hvoraf tre var lærerens egne. Alligevel

blev skolen efter 1945 brugt som dokumentation for en ubrudt dansk tradition i Ejdersted.

Grundlæggelsen af en dansk skole i Tønning i 1935 blev af Grænseforeningen fulgt op med ansættelsen af endnu en vandrelærer, der havde hele Ejdersted og Frederiksstad som sit arbejdsområde. Jørgen Jørgensen kunne herefter koncentrere sig om området længere mod øst.

Det danske arbejde i det sydlige Sydslesvig blev udsat for forskellige tyske angreb, da det slesvig-holstenske grænsearbejde fra 1933 blev ensrettet og optrappet. Det blev blandt andet hævdet, at arbejdet var led i en »ejderdansk offensiv«, planlagt og koordineret af redaktøren af Flensborg Avis, Ernst Christiansen. På dansk side har historieforskningen, herunder f.eks. J. P. Noacks disputats: »Det danske mindretal i Sydslesvig«, fra 1989, hidtil afvist denne anklage som et grænsetysk propagandanummer, der

skulle få Berlin til at interessere sig mere for det grænsetyske arbejde. Spørgsmålet er, om denne afvisning kan opretholdes. Fra slutningen af 1920'erne, på et tidspunkt, hvor den danske bevægelse i det sydligste Sydslesvig var så svag som aldrig før, blev der bevisligt lagt betydeligt flere kræfter i et arbejde, der var målrettet mod de sydligste egne af Sydslesvig end nogensinde tidligere. Dette arbejde var nyt, både hvad angår den måde, det blev udført på, og det område, det blev udført i. I 1925 havde Grænseforeningen ikke haft en eneste funktionær uden for den tidligere afstemningszone II. I 1938 havde man mindst otte på lønninglisten og det på trods af, at den organiserede danske bevægelse syd for afstemningszone II på dette tidspunkt næppe talte meget mere end 200 mennesker.

Hvorvidt der fra slutningen af 1920'erne var tale om en »ejderdansk offensiv« eller om en forskydning af Grænseforeningens indsats mod syd, er kun et spørgsmål om ord. Udadtil markerede Grænseforeningen sig dog noget anderledes end Ligaen D.D.D. Da Ligaen i 1937 udgav en hvervebrochure, hvor der blev reklameret med, at det danske arbejde havde rejst »en sluttet skare« af danskhed mellem Slesvig og Husum, slog Grænseforeningen hånden af Ligaen og advarede offentligt mod at træde ind i Ligaen. Det skete næppe, fordi man var modstander af en stærk dansk bevægelse i dette område, men fordi Ligaen D.D.D. havde reklameret for højlydt med, at det var det, man drømte om og arbejdede for både i Ligaen og i Grænseforeningen.

Faktum er, at Grænseforeningen i løbet af mellemkrigstiden skød sin aktionsradius frem til den linie, som hele tiden havde været foreningens ideologiske grundlag, nemlig den historiske grænse ved Dannevirke. Forskydningen var et resultat af taktiske overvejelser om, at påviselige danske sympatier på denne li-

nie ville virke overbevisende på den del af den danske offentlighed, som stod tvivlende eller måske endda afvisende over for Dannevirke-standpunktet. De tyske grænsekæmpere tog imidlertid fejl, når de hævdede, at det var Ernst Christiansen, der stod bag arbejdet. Arbejdet foregik uafhængigt af det øvrige danske arbejde i Sydslesvig, herunder arbejdet i Flensborg. Selv ikke i geografisk henseende var der berøringspunkter. En forbindelse til Ernst Christiansen kan slet ikke påvises. Arbejdet blev alene gennemført af en kreds inden for Grænseforeningen og de funktionærer, som denne kreds sendte ned til Dannevirke og Ejderen.

Kredsen havde hele tiden været der, selvom medlemmerne løbende var blevet skiftet ud. Men den havde været hæmmet i sine udfoldelsesmuligheder af de danske regeringskredse, der i de første år efter 1920 kun ville være med til at støtte danskheden i Flensborg og omegn. Denne situation ændrede sig i takt med, at Grænseforeningen efterhånden kunne pege på tilstedeværelsen af dansk sindelag på hele Sli-Dannevirke-Tønning-linien.

Denne tilslutning til en Sli-Dannevirke-linie bevarede Grænseforeningen i tiden efter 1945. Det var således Grænseforeningen, som i 1949 var med til at presse den danske regering til at støtte danskheden ned til Dannevirke. Når dette kunne lade sig gøre, skyldtes det ikke mindst det arbejde, som var blevet udført af Grænseforeningen, Ligaen D.D.D. og Jutta Skrumsager Madsen i det sydligste Sydslesvig mellem 1920 og 1945. Siden 1920 havde de været fast overbevist om, at Dannevirke-grænsen var et realistisk bud på en statsgrænse mellem Danmark og Tyskland. Nogle havde nøjedes med at argumentere for det. Andre gjorde en stor indsats i Angel, Svansø, Frederiksstad og i Ejdersted for at bevise det.

Alsingeren der blev Danmarks største frugtforsker

Af JENS KONGSTED LAMPE

Alsingeren Claus Matthiesen havde et træ med 300 slags æbler på. Han blev Danmarks største pomolog, dvs. specialist i dyrkning af og kendskab til frugttræer og -buske. Jens Kongsted Lampe tegner et portræt af Matthiesen og hans virke for dansk frugtavl.

Claus Petersen Matthiesen blev født i Ulkebølskov, ikke langt fra Arnkilsøre, den 14. september 1841 og døde i Grønholt ved Fredensborg den 6. januar 1929, godt 87 år gammel.

Han var søn af udflyttergårdmand Peter Petersen Matthiesen og hustru Marie Margrethe, født Sørensen. Begge forældre var af alsisk bondeslægt, og fædrene gård havde været uafbrudt i slægtens eje siden 1652. Claus Matthiesen blev gift i Nordborg i 1870 med Caroline Mathilde Oehlerich, datter af købmand og frugtgrosserer Lorenz Frederik Oehlerich og hustru Anna Margrethe, født Enghoff.

Claus Matthiesens baggrund og vilkår for at udrette noget på havebrugets og især frugtavlens område var af usædvanlig art. Han interesserede sig allerede som dreng for naturen og alle dens under, og blev som voksen en eminent dygtig frugtkender. Han færdedes ofte som barn ved skov og strand og blev fortrolig med væksterne i omegnens haver og de mange abildgårde på fødeøen. Als var i gamle dage berømt for sine rigtbærende frugttræer.

Tegneren og typografen Søren Abildgaard, der rejste rundt på Als i 1775-76, bemærkede om landsbyhaverne: »På Als er haugedyrkning bragt til megen fuld-

Pomolog Claus Petersen Matthiesen fra Ulkebølskov på Als, der ydede en pionerindsats for frugtavl i Danmark.

kommenhed, særdeles med frugthauger eller abildgaarde. Her er der bønder, som i ét aar kan sælge 100 á 200 tdr. æbler. Graastener-æbler holdes for de bedste, og er hidforplantet fra Graasten, hvor hertugen først skal have ladet dem plante«. Præsten J. A. Dyssel berømmede allerede i 1763 de alsiske frugthaver, ligesom det kan nævnes, at Danmarks første plante-skole blev opført på øen i 1755.

Den lille Claus syslede ofte i hjemmets store have, og her vakttes hans lyst til at blive gartner. Faderen mente imidlertid, at dette erhverv havde for dårlige indtægtsmuligheder, og satte ham i manufaktur-lære.

Som 18-årig fik han lov til at komme på Skårup Seminarium ved Svendborg,

hvor han var så heldig at få den dygtige botaniker Emil Rostrup som lærer i naturfagene. Rostrup blev senere professor på Landbohøjskolen, og vil være kendt for sin flora, som er udkommet i talrige oplag.

I 1862 bestod Claus Matthiesen lærereksamen med vidnesbyrdet »Meget duelig«. Han blev straks ansat som lærer i Augustenborg, men blev afskedit af preusserne i 1864, fordi han ikke kunne »undervise i den rette ånd«. Han måtte nu forlade sin hjemstavn og fik plads som huslærer på gården Palstrup ved Rødkærsgade i Viborg Amt, hvor han var fra 1864 til 1866. Sidstnævnte år kaldedes han til lærer i Sigerslevøster ved Frederikssund, og i 1870 blev han lærer i Gundsømagle ved Ølstykke på Sjælland.

I Gundsømagle fik Matthiesen jord at råde over. Hans forgænger i embedet havde efterladt ham ét gammelt faldefærdigt æbletræ. Det var hele herligheden, og landsbyens haver talte omtrent 30 æbletræer, hvoraf halvdelen var udlevede eller uforædlede. Da Claus Matthiesen tog sin afsked i 1902, rummede byen med nærmeste omegn ca. 2.000 gode frugttræer, og salg af frugt var blevet en værdifuld indtægt for mange småkårsfolk. Meget af æren herfor kunne læreren gøre krav på.

Claus Matthiesen blev med tiden Danmarks kyndigste pomolog, og lærerhaven i Gundsømagle besøgte af videnskabsmænd, gartnere og havefolk fra mange europæiske lande.

Det blev en livsopgave for Matthiesen at give de danske hjemmegroede sorter den rette plads og de rigtige vækstvilkår. Han podede og plantede, beskar og lavede det ene forsøg efter det andet. Indimellem blev der tid til at tegne og farvelægge alle sorterne og give en nøjagtig beskrivelse af deres udseende, egenskaber og smag. Han rejste rundt i hele

landet og kom i forbindelse med mange danske og udenlandske frugtavlere, der høstede gavn af hans viden.

Frugthøsten var Matthiesens travle tid. Var vejret til det, skulle han ud i haven, lige så snart skolebørnene var gået hjem. Med den lange pipe i munden, en stor protokol under den ene arm og en kurv i hånden vandrede han rundt blandt sine kære frugttræer. Varsomt blev hver enkel frugt plukket og undersøgt.

I tidens løb udviklede Matthiesen en enestående evne til at se på frugt. Af æbler kom efterhånden 900 sorter ham i hænde, men også pærer, blommer, kirsebær og kvæder havde hans interesse.

Om vinteren skrev Matthiesen artikler til fagblade og dagspresse, ligesom han lavede forarbejdet til sine bøger om frugtavl. Han virkede flere år i Haveselskabets tjeneste, var dommer ved frugtudstillinger og blev konsulent i frugtsorter for gartnerforeningerne.

Efter sin afsked som lærer i folkeskolen flyttede Carl Matthiesen til Ølstykke, hvor han købte en byggegrund med have og byggede sin villa, som han kaldte »Pomona«. Hans hovedværk »Dansk Frugt« udkom i tre bind 1913-24. Heri beskrives og afbildes en meget omfattende del af de i Danmark opståede sorter.

Desuden skrev han håndbogen »Haven«, som kom i flere oplag, »Nogle skadelige insekter i frugthaven« (1897), »Nedplukning, opbevaring og anvendelse af frugt« (1902) og - af særlig interesse for sønderjyder - erindringsartiklen »Mormors blomsterhave« (1909) i Det Kgl. Haveselskabs årsskrift. Denne artikel er i udvidet form trykt i »Sønderyske Årbøger« 1929.

Tyskerne, der kasserede ham som lærer, hædrede ham siden som pomolog. Han blev æresmedlem af den tyske pomologiske forening og skrev ofte i tyske tidsskrifter. Fra dansk side blev han inden sin død udnævnt til Dannebrogsmænd.

Peter Fangels stereoskopbilleder

Af KIM FURDAL

For kort tid siden fik Institut for Sønderjysk Lokalhistorie mulighed for at scanne en samling af fotograf Peter Fangels stereoskopbilleder fra Sønderjylland, der blev afleveret til Middelfart Museum. Instituttets leder, Kim Furdal, fortæller her om fotografen og hans billeder.

Peter Fangel havde et særligt blik for at få livet ind i motivet for at skabe dybde i billedet, som her hvor han har fokuseret på en ældre herre med sin trækvogn på Storetorv i Aabenraa. Foto: Middelfart Museum.

Det er ikke alt vedrørende Sønderjyllands historie, som man finder i landsdelen. Det gælder også billeder, hvor fotografer fra syd og nord gennem årene har gennemtravet området for at skildre livet i den ombejlede landsdel. En betydelig del af disse billeder befinder sig i dag på Det Kongelige Bibliotek, hvor man blandt de godt 13 millioner billeder også finder billeder fra Sønderjylland. Det gælder bl.a. billeder af Danmarks første pressefotograf Holger Damgaard, der dækkede genforeningsbegivenhederne for Politikken i juni 1920. Man tager dog næppe fejl, hvis man antager, at der rundt omkring på landets mange lokalhistoriske arkiver befinder sig billeder fra Sønderjylland, optaget af private, der enten kom fra Sønderjylland eller besøgte landsdelen, og af professionelle fotografer, der bl.a. havde deres levebrød som postkortfotografer.

En af de sidstnævnte er Peter Fangel (1837-1923) i Middelfart, der i årene fra 1887 til 1910 rejste landet tyndt og tog over 7.000 billeder. Som så mange andre fotografer på den tid var han ikke uddannet fotograf, var oprindeligt uddannet snedker. Efter en tid som svend i Odense og på valsen i Tyskland, Østrig og Schweiz kom han tilbage til Danmark, hvor han overtog faderens snedkerværksted i Harndrup. Det gik dog ikke, og i stedet begyndte han at fremstille stereoskopapparater. Det var apparater, hvor man kunne se et dobbeltbillede lidt på afstand, hvorved de to billeder smeltede sammen i hovedet på betragteren som et tredimensionelt billede. Stereoskopet blev allerede opfundet i 1849, men først i

1860'erne blev stereoskopet en yndet underholdning hos det købedygtige borgerskab og gik først af mode et stykke ind i det tyvende århundrede.

Det blev en god forretning, men da Fangel manglede billeder til apparaterne, begyndte han at sælge billeder fra især Tyskland, som på dette tidspunkt havde en stor produktion af billeder. Salget af stereoskopbilleder blev en succes, men der kom snart ønsker om danske billeder. Nu begyndte Peter Fangel selv at tage billeder med et selvbygget kamera, og heller ikke her udeblev succesen. Forretningen fortsatte frem til 1910, hvor Fangel stoppede brat, da en stor kunde i Amerika ikke afhentede en større pakke billeder, men da var Fangel også blevet 73 år. I september 1922 døde Peter Fangel, og hans arvinger overdrog 68 kasser med stereoskopglasplader til Middelfart Museum, hvor samlingen i dag opbevares.

Fangel kom vidt omkring i Danmark, og det blev også til større ture til Norge og Slesvig-Holsten. Mon ikke han også har kombineret forretning og en elementær rejse lyst? Fra Slesvig og Holsten er der således bevaret 269 billeder, fra Haderslev i nord til Rendsborg i syd. Turene gik til købstæder og byer som Haderslev, Vojens, Aabenraa, Sønderborg, Flensborg, Slesvig, Kiel, Neumünster og Rendsborg med afstikkere til Tønder, Skærbæk og Møgeltønder. Det er tydeligvis ikke landet, som havde Peter Fangels interesse, med undtagelse af de pittoreske vestslesvigske huse i Møgeltønder, som han tog flere billeder af. Det er helt overvejende bymiljøer i købstæderne, som er i fokus. Enkelte billeder fra landet finder man, som f.eks. Vester Kro, men de hører så absolut til undtagelserne.

Motiverne er ikke nødvendigvis de turistmæssige højdepunkter, som det er tilfældet hos andre professionelle fotografer. Når man gennemgår de slesvigske billeder, er det lige så bemærkelsesvær-

Peter Fangel holdt sig ikke alene til de mest populære og salgbare motiver som her, hvor han har fanget en gruppe børn ved strandkanten nær Eckernförde. Nok har han ikke kunnet holde børnene i ro, men beskueren får en god fornemmelse af stemningen på stranden. Foto: Middelfart Museum.

digt, hvad der ikke er med. I Aabenraa er den mest gennemfotograferede krog på Vægterpladsen med »Det Blinde Æsel« og Slotsgade med de mange 1700-tals huse således ikke fotograferet. En del af forklaringen er muligvis optagelsestidspunktet (ca. 1905) og den manglende opmærksomhed på husenes historiske værdi. Husene i Slotsgade skilte sig ikke på samme måde ud fra resten af byen omkring 1900 som år 2000. Det gjorde Tønders nye vandtårn fra 1903 til gengæld, og det fik derfor en plads i Fangels fotosamling. Generelt er det gadestrøg og gadeforløb, der falder i Fangels smag, men han holdt sig ikke blot til byens centrum. Fangel bevægede sig gerne ud til de steder, hvor den besøgen-

Bagsiden af medaljen. Den får eftertiden sjældent et fotografisk indblik i, men her løfter Peter Fangel en flig i sin skildring af banegade i Rendsborg. Foto: Middelfart Museum.

de næppe eller kun sjældent kom, som f.eks. et badehus på Haderslev Dam eller Hjelmhaverne i Aabenraa. En særlig kærlighed havde Fangel tydeligvis til vand, som på forskellig vis er motivet eller en del af motivet på mange af billederne, fra sejlskibe i Aabenraa havn over en kanalbro i Rendsborg til en havnepavillon i Flensborg og legende børn på stranden ved Eckernförde. Da han var i Sønderjylland, havde han naturligvis også blik for de nationale mindesmærker og gravsteder som f.eks. den danske krigsgrav på Sønderborg Kirkegård over de faldne i 1864, men han undslog sig heller ikke for at fotografere det tyske sejrsmonument på Dybbøl.

Ud fra en fothistorisk synsvinkel er Peter Fangel interessant på flere måder.

Fangel startede på et tidligt tidspunkt, hvor man kun sjældent mødte fotografen uden for sit atelier. I fotografiets første årtier skulle fotografen være i stand til at klargøre den fotografiske glasplade med kemikalier på stedet inden fotograferingen i et særligt telt eller vogn, så glaspladerne ikke fik lys under fremstillingen og klargøringen. Det lagde selv sagt en dæmper på interessen for udendørs optagelser. Først i 1889 begyndte planfilm og rullefilm at fortrænge de fotografiske glasplader. Det gjorde arbejdet som udendørsfotograf væsentlig lettere og blev indledningen til postkortfotografiets epoke, der startede i løbet af 1890'erne. Fangels billeder giver altså mulighed for at komme på tæt hold af historien på et tidspunkt, hvor udendørsoptagelser er sjældne.

Men Peter Fangel var også en dygtig fotograf. Billederne er generelt teknisk set gode og skarpe med en fin balance i kontrasterne, selv om der også findes svipsere. Det måske mest interessante ved hans billeder er den lille drejning, som han ofte giver motivet. Hvor en Hugo Matthiesen producerede teknisk fremragende billeder i det klare morgenlys, men også kliniske og sterile billeder, hvor han meget bevidst søgte at undgå livet mellem husene, så søgte Peter Fangel lige så bevidst livet. Mest markant er de mange billeder, hvor en eller flere personer optræder centralt i billedet. Måske en erkendelse af fotografiske begrænsninger. Det er faktisk meget vanskeligt at fotografere huse og gader, uden at billederne kommer til at virke døde og livløse. Det var således Hugo Matthiesens særlige evne, at han var i stand til at give billeder af huse og vejstrøg det særlige punktum, som endnu i dag gør hans billeder let genkendelige. Måske var det også et udtryk for kundernes efterspørgsel. Peter Fangel havde en større afsætning af billeder til udvandrere i Amerika, der ønskede bil-

Vandtårnet i Tønder med pumpehuset indviet i 1903 var ny, da Peter Fangel tog dette billede. Foto: Middelfart Museum.

leder af det gamle land. Her fremmede det formentlig genkendelsen og erindringerne at se stederne med det liv, der hører med. Det er muligvis også en del af forklaringen på, at mange af billederne

ikke er skønne turistbilleder i traditionel forstand. Kun turisten har blik for turistmotivet, som genkalder et besøg eller en oplevelse. Men mange af Fangels kunder havde ikke besøgt stederne på billeder-

Der er næppe tvivl om, at personerne på Peter Fangel's billeder er stillet op, men de udvikler sig sjældent til ren staffage, der kun er med for at give billederne dybde. Her er det to mødre med deres børn i Skærbæk. Foto: Middelfart Museum.

ne. Ved at befolke billederne med mennesker og vælge motiver fra dagliglivet opnår Fangel en samhørighed mellem beskueren og billedet. Derfor optræder der også motiver og elementer, som ikke nødvendigvis er kønne i traditionel forstand: Banegade med kloakudløb i Rendsborg og en tømmerplads i Vojens.

Peter Fangel's samling befinder sig i dag på Middelfart Museum, men da de færreste er klar over, at der her ligger en samling af interesse for Sønderjylland, har Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, efter aftale med Middelfart Museum, netop scannet billederne i en høj op-

løsning. Dermed har interesserede i Sønderjyllands historie fået en lettere adgang til billederne, som vil kunne ses på Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Ophavsretten tilhører fortsat Middelfart Museum, men billederne vil uden vederlag kunne stilles til rådighed for ikke-kommercielle kulturhistoriske formål i Sønderjylland.

Litteratur

Harriet M. Hansen: »Stereoskopfotograf P. Fangel, Middelfart« i: *Journalen* 1998, nr. 5, s. 10-16.

Harreslev banegård

Henrik Skov Kristensen: »En station på vej til helvede. Harreslev banegård og deportationen af danske fanger fra Frøslev til tyske koncentrationslejre«. Flensborg/Aabenraa 2002. 156 sider. Dansk og tysk. ill. Pris: 60 kr.

Umiddelbart syd for den dansk-tyske grænse ligger den i dag nedlagte jernbanestation Harrislee-Bahnhof (på dansk: Harreslev banegård), i grunden ikke meget andet end et lille hus og et skilt. Men det uanselige sted har en dramatisk historie. Det var her, at cirka 1.625 danske fanger fra Frøslevlejren i krigens sidste fase under umenneskelige forhold blev stuvet sammen i jernbanegodsvogne og kørt sydpå til tyske koncentrationslejre.

Frøslevlejren blev oprettet i 1944 på dansk initiativ. Fra et dansk synspunkt var det afgørende, at de danske fanger, først og fremmest modstandsfolk, politifolk og grænsegendamer, blev inden for landets grænser i stedet for, at de blev spredt for alle vinde i Tyskland. Det var grundlaget for den aftale, der blev indgået med den tyske besættelsesmagt forud for oprettelsen af lejren. Men allerede en måned efter ibrugtagningen af Frøslevlejren i august 1944 blev aftalen brudt, idet 195 modstandsfolk blev ført ud af lejren til Harreslev, hvorfra de blev sendt videre til koncentrationslejren Neuengamme i nærheden af Hamborg. Og deportationerne til Tyskland fortsatte. I alt blev der sendt otte tog med Frøslevfanger af sted fra Harreslev, det sidste så sent som i februar 1945.

I de tyske koncentrationslejre var forholdene helt anderledes pinefulde end i Frøslev. Fangerne blev sat til at udføre hårdt legemligt arbejde i op til 12 timer om dagen, vel at mærke i al slags vejr og på minimal kost. Dertil kom prygl og psykisk terror. Sådanne forhold kunne de færreste fanger holde til ret længe. Af de 1.600 Frøslevfanger, som tog toget fra Harreslev banegård, vendte omkring 200 aldrig hjem.

Det er denne gruopvækkende beretning,

der fortælles i bogen. Det gøres ved hjælp af en nøgtern og saglig fremlæggelse af de historiske fakta, som er skræmmende nok i sig selv. Derved har forfatteren undgået at overdøve de fyldige citater fra fangernes dagbøger og erindringer, som er bogens væsentligste kilde materiale. Det mest bemærkelsesværdige ved disse citater er nemlig den beherskelse og nøgternhed, hvormed fangerne selv beskriver deres historie.

I et appendiks beskriver lederen af SSW's landdagsfraktion Anke Spoorendonk, som selv bor i Harreslev, historien bag en arbejdsgruppe, som i 1994 blev dannet for at kaste lys over Harreslev banegårds historie under Anden Verdenskrig. Et synligt resultat af gruppens arbejde er blandt andet et mindesmærke, som danske og tyske gymnasieelever og murerlærlinge i Flensborg i 1998 rejste ved den nu nedlagte Harreslev banegård. Et andet og mindst lige så væsentligt resultat er den foreliggende dokumentation af de rædsler, der for 1.600 Frøslevfanger begyndte på Harreslev banegård.

Axel Johnsen

Guldhornene

Hans Frede Nielsen: »Guldhornsindskriften fra Gallehus - Runer, sprog og politik«. Syddansk Universitetsforlag. 2002. 36 sider. Pris: 50 kr.

Året 2002 var jubilæumsår for en af de største forbrydelser begået mod vor kulturarv. Urmageren og guldsmeden Niels Heydenreich stjal den 4. maj 1802 de to guldhorn fra Gallehus, smeltede dem om og videre solgte metallet. Talrige artikler i tidsskrifter og aviser bl.a. også her i bladet (nr. 12, 2002, S. Wiell) har markeret denne forbrydelse. Det gælder også nærværende publikation, som er en trykt forelæsning, professor Hans Frede Nielsen holdt den 3/5 2002 på Koldinghus.

Det er et smukt lille skrift på 36 sider, med et indlagt kobberstik af det korte guldhorn og med illustrationer i både farve og sort-hvid. Skriftet henvender sig til alle, som har inte- ▶

Det sker – på sønderjyske museer

Den store, vide verden

Måske er det ikke alle bekendt, at der på Aabenraa Museum findes en større samling etnografiske genstande, som søfolkerne har bragt med hjem som souvenirs fra deres rejser over det meste af jordkloden. Den etnografiske udstilling er som et eksotisk skatkammer, hvor japanske samuraiuniformer, kinesisk porcelæn og Halskæder udskåret af mandelkerner o.m.a. vidner om mødet med de fremmede kulturer.

I udstillingen indgår også en samling fra Afrika, heriblandt en række våben, redskaber og tekstiler fra Congo. De knytter sig kun indirekte til søfartshistorien, idet samleren Jes Bugslag (1854-91), der blev udlært som skibstørmær i hjembyen Aabenraa (dog eksperimentlig efter nogle år til søs) blev ekspeditionsdeltager i udforskningen af Afrikas indre, hvor han var med til at lokalisere og udforske Congoflodens sydlige bifloder. En del af disse genstande er i den kommende tid udlånt til Bornholms Museum, hvor de indgår i en større særudstilling om Congo i kolonitiden, som forhåbentlig kan vises på Aabenraa Museum i år 2004.

Aabenraa Museums egen sommerudstilling kommer også til at handle om en fremmed kultur. »Festen for de døde« - en folketradition i Mexico - er udtryk for en sammensmeltning af gammel indiansk og senere katolsk dødekultur. Vandredstillingen, der allerede har været vist på flere danske museer, er produceret af bl.a. etnograf Christian Hejlskov Rasmussen, der har opholdt sig i Mexico i længere tid. Den illustrerer, hvordan man i dagene omkring allehelgensdag, den 1. november, fejrer de afdøde på en for os

overraskende direkte måde. På kirkegårde og markeder, i butikker og i hjemmene står alt i de dodes tegn. Optog med udklædning, skeletter i papmaché og kranier samt sukkergodt hører med til fejringen. De dodes sjæle gæster også hjemmene, og på et lille pyntet husalter lægges legetøj og slik til afdøde børn og der sættes livretter frem til alle. Levende og døde fester sammen, og »gensynsglæde« og omsorg får forrang - på én gang som en hyldest til livet og som et memento mori: husk vi skal (alle) dø.

Udstillingen åbner den 13. juni 2003.

Haderslev Museum

3. maj - ult. aug.: »Fattiggårde i Sønderjylland«. Udstilling om fattiggårdene i de sønderjyske landdistrikter i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet og om fattiglemmernes leve- og arbejdsvilkår.

Haderslev Museums Vognsamling

Hverdagsliv med hest og vogn.

Aabenraa Museum

13. juni - 16. aug.: »Festen for de døde«. Udstilling fra Mexico.

Kunstmuseet Brundlund Slot

11. apr. - 29. juni: Udstilling af museets egne værker samt Aabenraa Kommunes borgmesterportrætter.

Museet på Sønderborg Slot

15. maj - 15. aug.: Stereoskopbilleder fra Kalundborg.

5. juni - 31. aug.: Harriet og Holger Munk Udstilling.

19. juni - 20. okt.: »Sønderjylland om 25 år«.

Cathrinesmindes Teglværksmuseum

2. maj - 22. juni: Ole Meyer: »De tavse bygninger«. Fotografier af arbejdets bygningsværker.

Tønder Museum

14. juni - 19. okt.: Udstilling af genstande fra udgravning v/Slotsbanken i 1998, især middelalderborgens brugsbygninger: Smedie og bageri.

Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder

3. maj - 15. juni: Gunhild Rudjord - Keramik.

Drøhdes Hus

Fra 1. apr.: Kniplings- og tekstiludstilling samt sadelmagerfagets historie.

Højer Mølle- og Marskmuseum

Apr. - Sept.: Saltudviklingens historie.

Midtsønderjyllands Museum, Gram

Indtil 31. dec.: »Hvad er sten i grunden?« - En udstilling om strandsten, håndstykker og skærver.

resse i guldhornene, de germanske sprogs udvikling og nationalhistorien, især midt i 1800-tallet. På trods af bogens begrænsede antal sider kommer Hans Frede Nielsen vidt omkring, men ikke for vidt. Det hele er smukt bundet sammen til en meningsfyldt helhed.

I indledningen trækkes historien præcist og klart op, begyndende med forbrydelsen 4. maj. 1802. Fundhistorien gennemgås også kort, og der sluttes af med Adam Oehlenschlägers berømte digt om guldhornene. Herefter følger afsnittet om Gallehusindskriftens runer. Kun det korte horn bar runer, og disse i alt kun 32 tegn har virkelig givet stof til analyser, som kunne bruges – og blev brugt – til helt andre formål end den meddelelse, runemesteren i sin tid sendte samtiden. Indtil det ældre runealfabet med 24 tegn blev erkendt på Vadstena-brakteaten i 1830'erne, kneb det dog med at oversætte teksten. Man benyttede det yngre runealfabets 16 tegn, og det rakte ikke. Nielsen gennemgår historikken omkring tolkningerne af indskriften på en overbevisende og klar måde og ikke uden lune. Forslagene har været mange i tidens løb.

Den første, der nogenlunde tolker indskriften, som vi oversætter den i dag, er Jakob Hornemann Bredsdorff i 1839, netop med baggrund i den ovenfor nævnte Vadstena-brakteat. Bredsdorff klassificerede sproget som en meget tidlig form for nordisk, bl.a. p.g.a. pronominet »ek« = jeg. Herefter kommer der virkelig gang i debatten fra især tysk, dansk og norsk side. Det handler næste afsnit i Nielsens skrift om. Diskussionen går meget på, om indskriften var tysk eller nordisk/skandinavisk. Dette afsnit er utroligt spændende og vidner om, at kulturarven i høj grad er blevet brugt i det politiske spil – her i forbindelse med Slesvigs (ja hele Jyllands) nationale tilhørsforhold.

Nogen klarhed er der dog ikke kommet på problemet: hvad er det egentlig for et sprog? I litteraturen i 1900-årene har man klassificeret det ældre runesprog op til 500 e.Kr. som stort set alle sprogstammer. Nielsen sætter sig derfor for at undersøge, hvilket sprogligt tilhørsforhold det tidlige runesprog da har:

Nielsen sammenligner teksten med, hvordan teksten ville se ud i de forskellige nord- og vestgermanske sprog. Nielsen når frem til, at

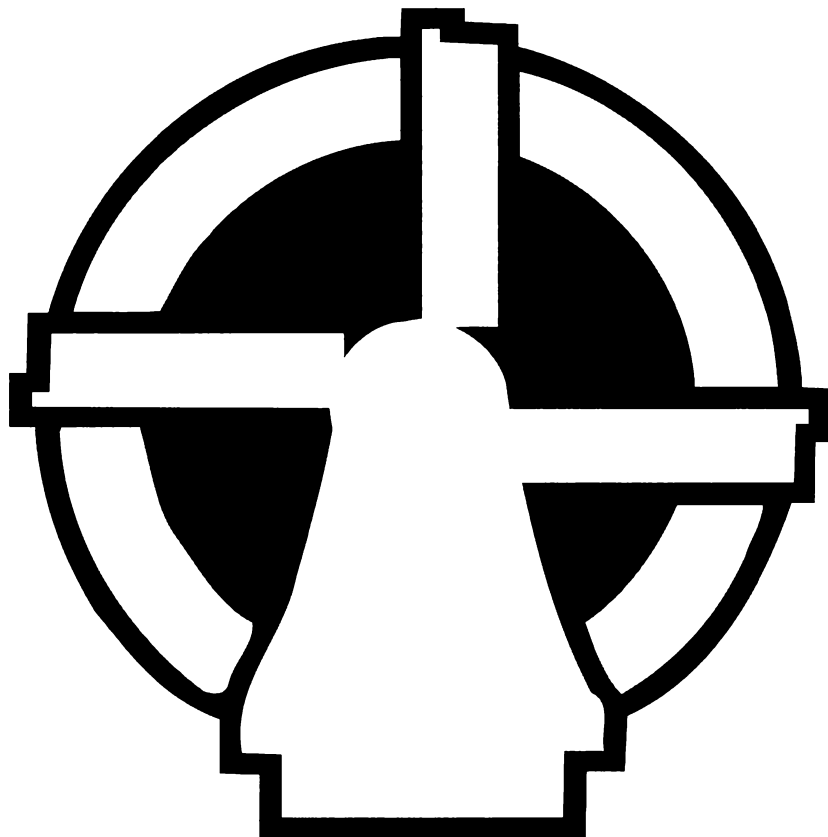
Gallehus sproget og dermed det sprog, som alle 200 skandinaviske runeindskrifter fra før år 500 e.Kr. er skrevet med, er udgangspunktet for de senere kendte nordiske (dvs. nordgermanske) og vestgermanske sprog og deres tidlige udgaver i oldsprogene. At gotisk skulle være grundlaget for indskriften, går heller ikke, selvom det er den ældste sikkert dokumenterede sprogstamme, vi har.

Nielsen argumenterer meget overbevisende for sine synspunkter og underbygger disse med overskuelige skemaer over udviklingen af de germanske sprog. Han gennemgår i den forbindelse en tidligere fremlagt kronologi for det tidlige runesprogs udvikling. I den forbindelse tager han afstand fra betegnelsen urnordisk for det sprog, vi bl.a. finder på guldhornet, og foretrækker i stedet betegnelsen: det ældre runesprog.

I afslutningskapitlet sættes det tidlige runesprogs udvikling sammen med historiske begivenheder, som for en stor dels vedkommende bygger på arkæologisk materiale. Her trækkes der måske lidt store veksler på materialet og dets udsagn. At Gudme-Lundeborg var det politiske center for danerne, og at dette i sjette århundrede flyttedes til Lejre på Sjælland, er måske lidt for hurtige tolkninger af materialet. Bl.a. hele Stevnsområdets betydning med de rige grave fra yngre romertid forbigås i den forbindelse. Om kolonisationen af Slesvig (og Sydjylland) efter udvandringen til England skete samtidig med udviklingen af de særligt nordiske sprog, er måske tolkninger, som ligger lige i overkanten af, hvad det arkæologiske materiale kan bære. Vi ved endnu ikke med sikkerhed, hvor stor denne udvandring var, og dermed heller ikke, hvor massiv den nye indvandring af danerne var. Her arbejder vi stadig på et meget teoretisk plan, men sikkert er det, at det er imellem ca. 200 og 500, altså i det tidlige runesprogs tid, at den store udvikling fra stamme til stat finder sted i Danmark. At denne udvikling måske også afspejles i sprogets udvikling er utrolig spændende. For uanset, hvordan vi vender guldhornsindskriften: »Jeg Lægæst, Holtes søn, gjorde hornet« og de ca. 200 andre tidlige runeindskrifter, ja så er disse tegn vore ældste historiske kilder.

Orla Madsen

GRÆNSEFORENINGEN

For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke Årbog.
Ring eller skriv efter Grænseforenin-

gens brochure: Postboks 9074, Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1022 Kbh. K. Telefon: 33 11 30 63.
Du er også velkommen til at kontakte din lokale formand:

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Hertuginde Louise Augusta

*Bagsiden
om
forsiden*

Hertuginde Louise Augusta af Augustenborg fødtes 7. juli 1771 på Hirschholm Slot som et resultat af forbindelsen mellem Christian VII's dronning Caroline Mathilde og Struensee. Da moderen og hendes elsker blev arresteret den 17. januar 1772, var hun kun godt et halvt år gammel. Struensee blev henrettet og dronningen forvist til Celle, hvor hun døde 1775. Prinsessen voksede op på Christiansborg, officielt som kongens datter under enke-dronning Juliane Mariæ strenge tugt. Ni år gammel blev hun lovet til den seks år ældre hertugprins Frederik Christian (II) af Augustenborg. Fem år senere blev de officielt forlovet og gift den 27. maj 1786.

Det meste af året boede det unge par i København, da hertugen var medlem af kronprins Frederik VI's regering. Somrene tilbragte parret dog på Augustenborg, hvor Frederik Christians far, Frederik Christian I, var hertug. Han døde 1794, og næste år tog det unge hertugpar slotet i besiddelse, idet de stadig opholdt sig en stor del af året i København, hvor hertugen måtte varetage sine pligter som medlem af regeringen og præsident for universitetet.

Ægteskabets første ti år var barnløse, men 1796 fik de datteren Caroline Amalie. 1798 fødtes sønnen Christian August og 1800 Frederik, der blev kendt som Prinsen af Nör (et gods nord for Eckernförde). Caroline Amalie blev 1814 forlovet med kronprins Christian Frederik (Christian

VIII) og efter Frederik VI's død i 1839 dronning af Danmark. Efter Frederik Christian II's død 1814 blev Christian August (II) hertug, men før han indtog sin værdighed, var han sammen med broderen på en flerårig dannelsesrejse gennem Europa. Derfor styrede Louise Augusta og godsforvalteren Augustenborg indtil den unge hertugs tilbagevenden i 1820. Herefter flyttede hun over i Palæet, hvor hendes mands søster, prinsesse Louise Christine Caroline, havde boet til sin død i 1815. Her havde Louise Augusta sin residens til sin død, 71 år gammel, den 13. januar 1843. Otte dage senere blev hun som den sidste bisat i hertugkapellet på Sønderborg Slot, hvor hele hertugslægten af Sønderborg og Augustenborg hviler fra Hans den Yngres tid.

Meget tyder på, at hun havde flere elskere både før og efter hertugens død. Både Louise Augusta og hendes mand havde i deres ungdom været dybt grebet af den franske revolutions frihedsideal, ligesom de havde stærke kulturelle interesser. Således korresponderede Frederik Christian ivrigt med Friedrich Schiller, og den danske digter Jens Baggesen var en hyppig gæst i deres hjem, hvor han boede i længere perioder. Christian August II fortsatte denne tradition, og blandt hans og dermed Louise Augustas gæster var både Oehlenschläger og H. C. Andersen.

H. E. Sørensen